

תקשורת מוסיקלית רגשית אצל ילדות עם תסמונת רט

ד"ר כוכבית אלפנט מטפלת במוסיקה, המרכז לתסמונת רט בישראל

מתוך "מעט לרט" - עיתון המרכז לתסמונת רט בישראל, גיליון 10 פברואר 2006

תקציר

המאמר הנוכחי יעסוק בתקשורת מוסיקלית ובעבודה רגשית באמצעות טיפול במוסיקה אצל ילדות בעלות תסמונת רט, ובו אנסה להסביר את המשמעות של הבעה רגשית אצל הבנות ואת חשיבות של נושא זה במסגרת הטיפול הפרטני, שמקבלות בנות בעלות תסמונת רט במיוחד במסגרת הטיפול במוסיקה.

בשלב הראשון יתאר המאמר בקצרה ובאופן כללי התפתחות רגשית ראשונית אצל ילדים ללא תסמונת רט ואחר כך יתייחס באופן ממוקד יותר להתפתחות הרגשית אצל בנות בעלות תסמונת רט. הנקודות שאעלה בחלקו המרכזי של המאמר, יפורטו בחלקו האחרון למשמעויות הקליניות הנובעות מהן.

תקשורת מוסיקלית

התקשורת הראשונית הרגשית בין התינוק והוריו היא מעין "תקשורת מוסיקלית (Communicative Musicality) ביטוי זה הוטבע על ידי החוקרים (Trevarthen and Malloch, 2002) המגדירים את המושג כ: "שימוש במוסיקה מתוך מטרה לתקשר באופן רגשי עם האחר" (Trevarthen and Malloch, 2002, עמ' 11). תקשורת מוסיקלית קיימת אצל כל אדם בעל התפתחות תקינה בכל גיל, אולם ניתן להתמקד ולהבחין בה בבחירות בגילאים הצעירים מאוד ובקשר בין ההורה לתינוק. זאת מאחר שבגיל צעיר זה לתוכן של המילים יש פחות משמעות עבור התינוק, ולפיכך ניתנת משמעות רבה יותר לתוכן הלא מילולי.

תקשורת מוסיקלית והתפתחות תקינה

תקשורת מוסיקלית הנה הבסיס לתקשורת אנושית, לבניה ולשמירה על מערכות יחסים בין התינוק להוריו. התקשורת הזו שהיא רגשית, מאפשרת לתינוק ולהורה "להיות" במערכת יחסים בעלת משמעות. אנו רואים בבירור את התקשורת המוסיקלית בזמן שההורה "מדבר" עם תינוקו. קולו של ההורה מלווה, מאורגן בתבניות קצביות (או פראזות) החוזרות על עצמן, ואיכות הקול מורכבת מגובה ומגוון הצליל. התינוק בתורו קולט את האותות הרגשיים של הוריו ומגיב להם והוא/היא מפתח צורות, או תבניות שהוא מביע בתנועות גוף, בהבעות פנים או בקולו. במהלך אינטראקציות תקשורתיות אלו ההורה, בדרך כלל, קולט אותו ומנסה להעביר לתינוק את התחושה שהבין אותו, או שלא הבין אותו. זאת ההורה עושה באמצעות הבעות פנים, קולות וג'סטות. ההורה מנסה להתכוון לילדו. תהליך זה המתרחש בין ההורה והפעוט הנו טבעי לחלוטין וטבוע בילד ובהורה. לכן, "אם רגישה מספיק" (ביטוי שתבע דניאל שטרן), תוכל להתאים עצמה למצבו הפנימי/הרגשי של תינוקה, ובאופן הזה תגביר את עצמאותו ואת התפתחותו הרגשית של ילדה.

תקשורת מוסיקלית והילד החריג

אך מה קורה להורה אשר ילדו אינו מתפתח בצורה תקינה? ההורה שילדו נולד עם לקות, עלול להתקשות בלקרוא את מצבו הפנימי/הרגשי של ילדו, מכיוון שהתקשורת של ילדו עשויה להיות שונה מדרכי תקשורת נורמטיביות. עקב שוני זה בדרכי התקשורת של הילד ההורה עשוי להגיב בדרך תקשורתית שאינה תואמת לזו של הילד (תגובת יתר או תת-תגובה). תגובה זו עשויה לבלבל את התינוק ולגרום לתגובת רתיעה, להתכנסות או לתגובת יתר. כאשר תינוק לא יחווה חוויה תקינה של תקשורת הורית בתקופה קריטית של תחילת חייו, הוא עלול לפתח קשיים רגשיים במהלך חייו. ילדים אשר כתוצאה מכל הסיבות שתוארו, לא חוו אינטראקציות מסוג זה, השימוש בקול האנושי (ובמוסיקה בכלל) בדרך של תקשורת מוסיקלית הנו חשוב מאוד בשבילם לצורך הצמיחה והתפתחות הרגשית.

דניאל שטרן (2000), פסיכואנליטיקן, פסיכולוג התפתחותי וחוקר אינטראקציות בין הורה לתינוקו מציין את אבני הבסיס של התיאוריה האינטראקציונאלית בספרו 'The Interpersonal World of the Infant'. בספרו הוא מתאר את החוויה הסובייקטיבית של התינוק ומציג את ההתפתחות הרגשית כתהליך בינאישי. הוא רואה את השלבים ההתפתחותיים כשכבות של הבשלה וחוויה, המתקיימים זו לצד זו לא רק בתקופה חיים מסוימת, אלא ממשיכים ומתפתחים לאורך כל החיים.

השלבים הללו שייכים להתפתחות העצמי (ה 'self'-של התינוק. כאשר הוא מגלה את עצמו ואת הסביבה ויוצר אינטראקציה כבר מרגע היוולדו. השלבים מתוארים על פי 5 רמות, כאשר שלושת הראשונות הן טרום מילוליות והשתיים האחרות הן מילוליות.

1. **תחושת העצמי המתהווה** החל מלידה "The sense of an emergence self"

2. **תחושת העצמי הגרעיני** החל מגיל חודשיים "The sense of the core self and with others"

3. **תחושת העצמי הסובייקטיבי** החל מ-7 חודשים "The sense of Subjective self"

4. **תחושת העצמי המילולי** החל מגיל 18 חודשים "The verbal self"

5. **תחושת העצמי הסיפורי** החל מגיל 3 שנים "The sense of narrative self"

תקשורת מוסיקאלית והתפתחות רגשית אצל בנות בעלות תסמונת רט

לאור שלבים התפתחותיים תקשורתיים/רגשיים שמביא דניאל שטרן, ומאחר שרוב הבנות בעלות תסמונת רט מתפתחות באופן לכאורה תקין עד גיל שנה, שנה וחצי ואפילו עד גיל שנתיים, אנו מסיקים כי רוב הבנות בעלות תסמונת רט חבו את שלושת השלבים ההתפתחותיים הראשונים וחלק מהם אף את השלב הרביעי (המילולי). הבנות התנסו בסוגי אינטראקציות של תקשורת מוסיקלית בתחילת דרכן, אך לא פיתחו יכולת תקשורתית מילולית בהמשך, מאחר שהתפתחותן נעצרה. המידע שיש לנו אודות הבנות הוא שלבנות הייתה התפתחות רגשית תקשורתית תקינה. כלומר, ההורים של הילדה תקשרו אתה כמו שמתקשרים עם ילדה בעלת התפתחות תקינה, וזו נענתה לתקשורת זו. המשמעות היא שגם שההורים וגם הילדה חוו חוויות רגשיות של למידה מתוך תקשורת לא וורבלית ותקשורת וורבלית. הילדה התנסתה בסביבה הטבעית בחוויות של תקשורת מוסיקלית, שירה, משחקים ראשוניים כמו: קוקו, מחבואים, הבעת רגשות שונים, תנועות, קולות וקריאת סיפורים. כלומר, יחסי הגומלין המתקיימים בין שני הצדדים הם הדדיים ולפיכך קיימת התכוונות רגשית אצל הבנות. עד שהנסיגה הדרמטית החלה אצל הילדות, ידוע לנו שההתפתחות הרגשית הייתה נורמטיבית והבנות הגיעו לציוני הדרך ההתפתחותיים המקובלים. אולם ניתן לשער שמרגע שחל השינוי הדרסטי, חל גם שינוי בתקשורת ובאינטראקציות של הילדה כלפי האחר וכמוכן של האחר כלפיה.

שלב II של תסמונת רט הינו תקופה סוערת ביותר, אשר גורמת לאובדן היכולת ליצור קוהרנטיות של העצמי ולארגן ולמיין חוויות, תחושות ורגשות בתבניות פנימיות. השינוי משבש את ההמשכיות הרגשית התקשורתית (Stern et al., 1987) מאחר שההתפתחות הרגשית של בנות בעלות תסמונת רט הייתה תקינה עד לנסיגה, אין זה פלא שהן כמהות כל כך לאינטראקציות בין אישיות וחברתיות. ברגע שהן יוצאות מהשלב הקשה (שלב II) ומתחיל המעבר לשלב המישורי (שלב III) הרגוע יותר, חלה ההתאוששות, ישנה הירגעות כללית, ואז גם ניתן להקנות לילדה מיומנויות שונות - כולל מיומנויות רגשיות/תקשורתיות.

בתקופה הזו, נראה, כי הילדה יכולה לשוב אל היכולות שרכשה קודם לכן בשלוש תחושות העצמי הפרה-מילוליות (ע"פ שטרן) ואולי אף להעמיק בהם. לכאורה נראה, שאין לה אפשרות לפתח את השלבים הקשורים להתפתחות השפתית וליכולת של הילד לספר סיפור על עצמו, אולם זה נכון רק באופן חלקי.

אולי הילדה לא יכולה להביע את עצמה באופן מילולי, אולם מאחר שהתקשורת שלנו מושתתת על רבדים שונים, ישנן דרכים אחרות שבהן הילדה יכולה להביע את עצמה. הבעה שאינה מילולית יכולה להתבצע ע"י תקשורת חלופית, הבעות פנים, ג'סטות גופניות וקוליות.

בטיפול במוסיקה המטפל והמטופל הם פרטנרים באינטראקציות תקשורתיות/רגשיות/ מוסיקליות עם איכויות הדומות לאינטראקציות שבין הורה לתינוק. אינטראקציות אלו מסייעות לילדה להמשיך להתפתח רגשית.